

‘Leven in een huis als in een lichaam’. Thuiskomen in gedichten. Suggesties voor poëzielessen in de derde graad

1. Inleiding

Waarom voelen veel leerlingen in het secundair (voortgezet) onderwijs nog altijd lichte weerzin als het woord ‘poëzie’ in de klas valt? Misschien hanteren leraren nog te veel de klassieke methode. Eerst wordt de inhoud van het gedicht besproken, pas daarna is er oog voor de stijlkenmerken. En als er nog tijd over blijft, net voor het belse signaal, mogen de leerlingen zeggen welke emoties het gedicht bij hen oproept.

Om die volgorde om te draaien, kan het relevant zijn om de leerlingen luidop gedichten te laten lezen. Het kan een eigentijds alternatief zijn voor het uit het hoofd leren van poëzie, een methode die in Vlaanderen tot in de jaren 1970 gehanteerd werd. Wanneer een drietal leerlingen in de klas om de beurt het gedicht voorleest, kan een bespreking van de inhoud van het gedicht meteen gekoppeld worden aan de particuliere emoties die elke leerling ervaart bij het voorlezen en wordt het voor de leerlingen tastbaar duidelijk dat verschillende lezingen van een gedicht waardevol kunnen zijn. Eventuele haperingen bij het voorlezen, zullen bovendien de ogen en oren van de leerlingen voor de techniciteit van poëzie – bijvoorbeeld ‘het ritme’ en ‘het rijm’ – openen. Ten slotte kan hierdoor vermeden worden dat leerlingen in stilte over bepaalde versregels heen lezen, omdat ze die niet goed inhoudelijk kunnen duiden.

Ook kan het nuttig zijn om leerlingen varianten op een bestaand gedicht te laten schrijven. Op die manier is er meteen plaats voor de verschillende stijlen die ze hante-

ren en voor de emoties die ze met die stijlen verbinden, waarna teruggekoppeld kan worden naar het oorspronkelijke gedicht.

2. De efferente en de esthetische methode

Het zijn maar enkele ideeën om het anders aan te pakken. De leraar beschikt namelijk niet over het enige ‘oestermees’ om gedichten te openen. De leerlingen zijn handig genoeg om ze behoedzaam zelf open te wrikken. Hiermee sluiten we aan bij de visie van Louise Michelle Rosenblatt, die met haar boek *The reader, the text, the poem: the transactional theory of the literary work* (1994) pleitte voor een lezersgerichte visie op poëzieonderwijs. Rosenblatt maakt een onderscheid tussen ‘de efferente methode’ en ‘de esthetische methode’.

Bij de efferente methode heeft de lezer voornamelijk tot doel om informatie te verzamelen en om antwoorden te krijgen op de vragen die hij zich stelt (Rosenblatt 1994: 23-24). Dit is dus een utilitaire methode. Daartegenover plaatst Rosenblatt de esthetische methode. Bij deze methode is de lezer er vooral op uit om te ervaren. Hier gaat het om de gevoelens die een literaire tekst bij de lezer oproept: “*Sensing, feeling, imagining, thinking, synthesizing the states of mind, the reader who adopts the aesthetic attitude feels no compulsion other than to apprehend what goes on during the process, to concentrate on the complex structure of experience that he is shaping and that becomes for him the poem, the story, the play symbolised by the text*” (Rosenblatt 1994: 26). Dit is een methode die geen onmiddellijk nut lijkt op te leveren. Maar leerwinst is er duidelijk wel: de leerling leert zich op een empathische manier toegang te verschaffen tot de literaire leefruimte van het gedicht, vanuit een ervaring die hij structureert. Op die manier wordt het gedicht ook deel van de lezer.

Wij willen graag voor de esthetische methode pleiten, als aanvulling op de efferente methode die nog te dominant aanwezig is in de huidige Vlaamse handboeken en leerwerkboeken Nederlands. Toch willen we niet stellen dat alleen de efferente methode in dit didactisch materiaal terug te vinden zou zijn. Net als in de eindtermen voor het secundair onderwijs in Vlaanderen, merken we de twee leesmethodes voor literatuur duidelijk op. Maar er is nog te weinig aandacht voor de eigen beleving van poëzie door de leerlingen. Een goede poëzieles betekent voor ons in de eerste plaats dat je een mentale belevingsruimte creëert: een vrijplaats voor ervaren, denken, interpreteren en verwerken. Dat laatste bedoelen we letterlijk en figuurlijk. We willen graag de tekstervaring laten primeren, zonder de tekstbestudering uit het oog te verliezen.

3. Twee poëzieprojecten

In wat volgt, willen we dit graag toepassen aan de hand van een korte schets van twee poëzieprojecten in de derde graad aso, tso en kso, rond het thema ‘huis’.

3.1 Project 1

In deze tijd van oorlog en vluchtelingenstromen is het begrip ‘huis’ meer dan ooit beladen. Omdat het zo belangrijk is om ergens een thuis te hebben. Thuis ben je waar het goed en veilig is om te wonen. Maar voel je je niet in de eerste plaats geborgen in taal? “Alleen in mijn gedichten kan ik wonen”, schreef Slauerhoff. Hij was dan ook meestal op reis.

Veel dichters herinneren zich hun huis als een verinnerlijkte ruimte die door elk familielid anders wordt ervaren. “Leven in een huis/ als in een lichaam”, schrijft Gerrit Kouwenaar. Er bestaat nooit eenduidigheid in die herinneringen. Het huis kan beelden van geborgenheid, maar ook van beklemming oproepen. Omgekeerd herinnert het huis zich misschien ook zijn bewoners. Ruimtes worden dan als beziel beschouwd.

Soms lijkt er in een voorwerp in huis al een hele wereld te zitten. Die voorwerpen worden een *pars pro toto* voor het huis. Denk maar aan voorwerpen die al een leven op een andere plek geleid hebben en die je meeneemt uit de ouderlijke woning als je elders gaat wonen. Of nog: voorwerpen waardoor je je plots aangetrokken voelt in de kringloopwinkel of op een rommelmarkt. Voorwerpen kunnen echter ook een bron van ergernis zijn, omdat je huisgenoten ze laten rondslingeren of systematisch op de verkeerde plaats leggen.

Deze overwegingen kunnen als reflectiemateriaal dienen om een gesprek met de klas te voeren en op die manier het thema van de twee poëzieprojecten te introduceren. Zo krijgen ze een persoonlijke en maatschappelijke inbedding en vergroot de bereidwilligheid van de leerlingen om hieraan mee te werken zienderogen.

Als inspiratiebron voor de leerlingen gebruiken we voor het eerste project onder andere het boek *Alledaagse ergernissen*, omdat de beelden een grote herkenbaarheid oproepen. Dichters Eva Gerlach en Sasja Janssen schreven namelijk teksten bij de foto’s van Bianca Sistermans van verkeerd geplaatste of bezoedelde voorwerpen in huis.

De leraar gaat op basis van het fotoboek, in een brainstorm met de leerlingen, na wat zulke ergernissen – over voorwerpen of situaties, zoals ouderwets behang – kunnen inhouden bij hen thuis. Eventueel kan de leraar daarbij één voorbeeldgedicht van Eva Gerlach of Sasja Janssen laten voorlezen, om de poëtische kijk op die dingen bij de

leerlingen te stimuleren. Daarna gaan de leerlingen thuis op zoek en fotograferen ze een drietal eigen ‘ergernissen’. Weer in de klas worden de foto’s anoniem verdeeld en in kleine groepjes besproken. De leerlingen proberen te raden wie welke ergernis heeft gefotografeerd. Ze kiezen elk een foto van een ergernis die niet van hen is, maar hen wel intrigeert. Het is de bedoeling dat ze bij die foto een gedicht schrijven. Bij het schrijven van de gedichten kan het werken met contrasten helpen om tot een mooi resultaat te komen: tussen vroeger en nu, tussen verschillende generaties of tussen mooi, verwaarloosd of stuk. De leerlingen kunnen het object of de situatie zelf een stem geven of een persoon aan het woord laten. Een herhaalde vraagstelling kan als in een mantra het object of de situatie oproepen.

In het tweede stadium van het groepswork, bijvoorbeeld een week later, kan de groep onderling gedichten uitwisselen en zal de confrontatie van het gedicht met de foto-graaf én zijn verhaal boeiende gesprekstof opleveren, niet alleen over de keuze en de ergernissen, maar ook over de gedichten zelf. Op basis van de foto’s kunnen de leerlingen ook een *graphic poem* of stripgedicht tekenen en schrijven.

Natuurlijk kunnen de leerlingen ook focussen op de mooie en aangename dingen die hen thuis omringen of op hun lievelingsplek.

3.2 Project 2

In een tweede project denken de leerlingen en de leraren samen na over wat het betekent om geen huis en dus geen thuis te hebben. Wat is een huis of een thuis voor iemand in de ‘*Jungle de Calais*’ of voor een Parijse clochard? Wat betekent bezit voor deze mensen? Via de projectie van een cartoon van Aylan¹, die in zijn iconische houding thuis op een bed ligt met een mobiel als een sterrenhemel boven hem, roepen we bij de leerling empathie op voor dit kind dat thuis veilig in z’n bed had moeten liggen. Het gedicht van Peter Verhelst voor Aylan (zie: <http://www.demorgen.be/opinie/erwas-eens-het-water-bf44>) én alle andere naamloze vluchtelingen illustreert het absurde van grenzen en muren die nooit mensen zullen tegenhouden.

Via de website <http://www.humansofnewyork.com> improviseren de leerlingen aan de hand van foto’s over het leven van vluchtelingen of van andere overlevenden in de grootstad. De leerkracht daagt hen uit om de foto eerst te beschrijven en neologismen – bijvoorbeeld: ‘broodhanden’ – te bedenken bij de gefotografeerde persoon, zonder achtergrondinformatie. Dat is een uitstekende manier om hun gevoelens en waarnemingen associatief en talig uit te drukken. Daarna proberen de leerlingen in een gedicht het verhaal – dromen, daden, toekomst en verleden – van de vluchteling op te roepen. Op de website ‘*Humans of New York*’ staat meestal een quote bij de foto van een persoon die vaak suggereert wat iemand heeft meegemaakt. Die quote kan inhoudelijke ondersteuning bij het schrijven bieden.

Nadat ze hun gedicht geschreven hebben, kunnen de leerlingen in een volgende fase het volledige verhaal aanklikken en het vergelijken met hun gedicht.

Hopelijk leren de leerlingen zich via deze werkvormen beter inleven in poëzie en foto's en inlezen in het eigen leven en in dat van anderen. Tekstervaring levert immers levenservaring op.

Referenties en leestips

Boeken

Deleu, J. (2008). *Het huis herinnert zich mij. Bloemlezing over het huis*. Leuven: P.

Kouwenaar, G. (1982). *Gedichten 1948-1978*. Amsterdam: Querido.

Mortier, E. & L. Blancquaert (2010). *Niemand weet dat ik een mens ben. Minderjarige vluchtelingen en hun verhaal*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Rosenblatt, L.M. (1994). *The reader, the text, the poem: the transactional theory of the literary work*. Carbondale: Southern Illinois University Press.

Sistermans, B., E. Gerlach & S. Janssen (2015). *Alledaagse ergernissen*. Enschede: AFDH.

Links

- <http://www.dichterinhetweb.nl/>: een interactieve wandeling langs een aantal Nederlandstalige gedichten, speciaal bedoeld voor leerlingen in het voortgezet/ secundair onderwijs.
- https://nl.wikipedia.org/wiki/Doe_Maar_Dicht_Maar: de website van het gelijknamige poëziefestival, met onder meer de winnaars van eerdere festivals, de nieuwe poëziewedstrijd, lesmateriaal en leeslinks.
- <http://www.humansofnewyork.com/tagged/refugee-stories>.
- <http://www.humansofnewyork.com/countries>.
- <http://www.favoritepoem.org>.
- http://www.favoritepoem.org/poem_NickandtheCandleStick.html.
- <http://www.dichtvorm.nl/flaatjes/main.htm>.
- <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/cultuur%2Ben%2Bmedia/kunsten/1.2431828> (cartoons Aylan).
- <http://www.demorgen.be/opinie/er-was-eens-het-water-bf44> (gedicht Peter Verhelst).

30ste HSN-Conferentie

Noten

- ¹ Aylan Kurdi, het Syrische jongetje dat, amper drie jaar oud, in het voorjaar van 2015 dood teruggevonden werd in de branding van de Turkse badplaats Akyarlar. Het jongetje werd een van de gezichten van de vluchtelingencrisis.